

Trei decenii de educație feminină brașoveană consemnate în *Gazeta Transilvaniei*

Marinela Loredana BARNA

Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov

E-mail: marilorebarna@gmail.com

Rezumat. Datorită caracterului local pe care l-a avut *Gazeta Transilvaniei* la începuturile sale, putem întregi istoria orașului Brașov, inclusiv din punct de vedere al ofertei educaționale feminine.

Sursa principală de cercetare pentru perioada studiată, 1850–1885, a constituit-o ziarul brașovean, tipărit cu alfabet chirilic până în 1862, care-l avea pe Iacob Mureșianu (1812–1887) în calitate de proprietar (1850–1887) și redactor responsabil (1850–1877). Pentru perioada 1878–1885, redactorul responsabil al Gazetei a fost fiul acestuia, dr. Aurel Mureșianu (1847–1909).

Presă vremii a funcționat ca un spațiu dominat aproape exclusiv de bărbați – atât ca autori, cât și ca public țintă, *Gazeta Transilvaniei* nefăcând excepție. Discursul masculin definea femeia ca o ființă sensibilă, garant al moralității familiale, viziunea patriarhală fiind dominantă.

În ceea ce privește învățământul feminin, Brașovul s-a remarcat ca un promotor al acestuia. În anul 1544, din inițiativa comunității evanghelice locale, a fost înființată prima școală destinată fetelor de pe teritoriul românesc. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, oferta educațională brașoveană, consemnată în paginile *Gazetei Transilvaniei*, era formată din: școlile normale ale celor trei confesiuni (evanghelică, romano-catolică și ortodoxă), școala de lucru a Reuniunii Femeilor Române, institutelor private Vautier și Humpel, precum și diverse cursuri de croitorie, dans, pictură etc.

Programele școlare publicate în cadrul anunțurilor publicitare din ziarul brașovean completează tabloul educațional.

Deși erau voci care pledau pentru educația fetelor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, aceasta a fost concepută, în mare parte, ca un demers formativ orientat către sfera domestică.

Cuvinte-cheie: Transilvania, Brașov, învățământ, fete, secol XIX, *Gazeta Transilvaniei*.

Three Decades of Women’s Education in Brașov Recorded in *Gazeta Transilvaniei*

Abstract. Due to the local character that *Gazeta Transilvaniei* had in its early years, we are able to complete the history of the city of Brașov, including with regard to educational opportunities for girls.

The main research source for the period studied, 1850–1885, was the Braşov newspaper, printed in the Cyrillic alphabet until 1862, which had Iacob Mureşianu (1812–1887) as its owner (1850–1887) and editor-in-chief (1850–1877). For the period 1878–1885, the editor-in-chief of the *Gazeta* was his son, Aurel Mureşianu, PhD (1847–1909).

The press of the time functioned as a space dominated almost exclusively by men – both as authors and as the target audience, and *Gazeta Transilvaniei* was no exception. The male discourse defined women as sensitive beings, guarantors of family morality, and the patriarchal vision was dominant.

With regard to girls' education, Braşov distinguished itself as a promoter of it. In 1544, at the initiative of the local Evangelical community, the first school for girls on Romanian territory was founded. In the second half of the 19th century, the educational offer in Braşov, recorded in the pages of *Gazeta Transilvaniei*, consisted of: the normal schools of the three confessions (Evangelical, Roman Catholic, and Orthodox), the vocational school of the Romanian Women's Association, the private institutes Vautier and Humpel, as well as various courses in sewing, dance, painting, etc.

The school programs published in the newspaper's advertisements further complete the educational picture.

Although there were voices advocating for girls' education in the second half of the 19th century, it was, for the most part, conceived as a formative endeavor oriented toward the domestic sphere.

Keywords: Transylvania, Braşov, education, girls, 19th century, *Gazeta Transilvaniei*.

Datorită faptului că la începuturile sale *Gazeta Transilvaniei* avea un pronunţat caracter local, putem reconstitui viaţa cetăţii braşovene sub toate aspectele ei. Prin peniţa celor trei membri ai elitei transilvănene implicaţi în destinul primului ziar românesc din această provincie – George Bariţiu¹, Iacob Mureşianu² şi Dr. Aurel Mureşianu³, publicaţia alocă, cu o frecvenţă crescută, un spaţiu redacţional generos subiectului educaţional. Învăţământul era privit ca principalul instrument prin care individul putea fi format, iar societatea românească – consolidată şi modernizată.

Alegerea temei – oferta educaţională feminină în Braşovul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – se înscrie în sfera cercetării istoriei femeilor şi promovării studiilor de gen în spaţiul românesc, o temă tot mai actuală. Sursa principală de cercetare pentru perioada studiată, 1850–1885, a constituit-o ziarul braşovean, tipărit cu alfabet chirilic până în 1862, care-l avea pe Iacob Mureşianu în calitate de proprietar (1850–1887) şi redactor responsabil (1850–1877) şi pe Dr. Aurel Mureşianu, în calitate de redactor responsabil începând cu anul 1878.

Presa vremii a funcţionat ca un spaţiu dominat aproape exclusiv de bărbaţi – atât ca autori, cât şi ca public ţintă, *Gazeta Transilvaniei* nefăcând excepţie. Discursul masculin

1 Netea 1969, pp. 9–65.

2 Gherman 1969, pp. 75–89.

3 Băltescu 1969, pp. 115–160.

definea femeia ca o ființă sensibilă, garant al moralității familiale, iar în ceea ce privește educația fetelor, viziunea patriarhală era dominantă.

Cadrul legislativ general în ceea ce privește învățământul din Transilvania era asigurat de reforma Mariei Tereza – Ratio Educationis (1777, revizuită în 1805), de reforma lui Joseph II și de legea învățământului maghiar – Legea Apponyi (1868). Pentru fete, acesta asigura obligativitatea instrucției pentru nivelul primar și mediu în clase/școli separate de ale băieților.

Tabloul educațional românesc din Transilvania primei jumătăți a secolului al XIX-lea era nefericit, comparativ cu cel al celorlalte naționalități, majoritatea românilor fiind analfabeți. Brașovul însă, alături de Sibiu, avea cei mai mulți știutori de carte, la jumătatea secolului gimnaziul românesc din Brașov⁴ aflându-se pe locul trei, după gimnaziul greco-catolic din Blaj și gimnaziul de stat din Sibiu, în privința numărului elevilor români.⁵

Starea de fapt a învățământului transilvănean la 1855 o expunea George Barițiu într-o serie de articole de fond intitulate *Trebi scolastice* în care atrăgea atenția asupra pretențiilor statului austriac vizavi de cetățenii săi: să-și cunoască drepturile și datoriile publice și private în orice privință, să știe să se semneze cu numele lor în actele publice și private, să nu fie doar preotul și notarul singurii cunoscători de carte dintr-o localitate. Însă, pentru aceasta era nevoie ca *să se mâne toată tinerimea la școală, iar preoțimea să ajungă odată a fi adevărata sare a pământului și nicidecum emblemă a neștiinței și a întunericii*.⁶

Lipsa școlilor reale și comerciale, o altă mare lacună a învățământului transilvănean, deși erau *începturi* la sașii din Sibiu și Brașov, era dezbătută într-o altă serie de articole. Autorul atrăgea atenția că era necesară o *clasificare* a tinerimii *după a ei capacitate, și pe cea menită pentru industrie, comerț și economie să o tragem la o parte din cariera științelor curat teoretice și de la învățarea limbilor moarte; la acestea să studieze nu accia mulți chemați, ci numai puțini aleși*.⁷ Cerința ca în procesul educațional să se pună accent pe latura practică era adusă în discuție deopotrivă atât pentru școlile de băieți, cât și pentru cele de fete. Deși se plănuia la Brașov, încă din 1839, înființarea unor astfel de școli⁸, abia după 30 de ani se anunța *cu bucurie* deschiderea clasei I reale și a școlii comerciale românești.⁹

Dacă în 1855 îndemnul Gazetei era *Faceți-vă școli, faceți-vă școli*¹⁰, un deceniu mai târziu cotidianul pleda pentru finalizarea educației. Subiectul abandonului școlar în rândul elevilor români era semnalat în *Gazeta Transilvaniei* nr. 97 din 25/13 decembrie 1867, constatându-se cu indignare faptul că *cei mai mulți află că din 4-5 clase au învățat peste*

4 Astăzi, Colegiul Național „Andrei Șaguna”.

5 *Gazeta Transilvaniei* (în continuare GT), nr. 77 din 24 septembrie 1855.

6 *Ibidem*, nr. 31 din 20 aprilie 1855.

7 *Ibidem*, nr. 2 din 8 ianuarie 1855.

8 *Ibidem*, nr. 4 din 15 ianuarie 1855.

9 *Ibidem*, nr. 52 din 21/9 iulie 1869.

10 *Ibidem*, nr. 80 din 5 octombrie 1855.

măsură de mult, prin urmare o părăsesc de timpuriu. Statul intervenea în deceniul următor printr-un ordin al Ministerului de Instrucție Publică, stabilind pedepsirea de către inspectoratele școlare a părinților care nu-și trimiteau copiii la școală.¹¹

Redacția Gazetei insista, de asemenea, și asupra imperiozității educării fetelor. Instrucția acestora nu era limitată doar la școli confesionale sau particulare, autoritățile statului încercând, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să dezvolte școli publice pentru fete, atât primare, cât și medii/ secundare.

În ceea ce privește învățământul feminin, Brașovul s-a remarcat ca un promotor al acestuia. În anul 1544, din inițiativa comunității evanghelice locale, a fost înființată prima școală destinată fetelor de pe teritoriul românesc.¹² În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, oferta educațională brașoveană, consemnată în paginile *Gazetei Transilvaniei*, era formată din: școlile normale ale celor trei confesiuni (evangelică, romano-catolică și ortodoxă), școala de lucru a Reuniunii Femeilor Române, institutele private Vautier și Humpel, precum și diverse cursuri de croitorie, dans, pictură etc. Deși se înregistrau progrese, în articolul *Educația fetițelor române* apărut în *Gazeta Transilvaniei* nr. 85 din 25 iulie/6 august 1882, autorul sublinia, din nou, numărul neînsemnat de școli românești pentru fete – una la Brașov, două mici, la Blaj și Sibiu, și una începătoare la Arad.

La Brașov, școala de la Biserica Sfântul Nicolae din Șchei, cea mai importantă școală confesională ortodoxă din Transilvania acelei perioade, era o școală elementară în care conținutul instrucției școlare se rezuma la citit, scris și cântări bisericești. Catalogul elevilor în anul școlar 1827–1828 confirma prezența a 34 de fetețe, un procent de aproximativ 22% din totalul elevilor.¹³ În anul 1843, școala avea, pe lângă cele patru clase de băieți, și o clasă de fete.¹⁴ Învățământul confesional era completat de școala elementară evanghelică și cea romano-catolică.

Pentru următoarea etapă educațională, oferta era foarte restrânsă, fiind dublată și de limitări sub aspect financiar.

Astfel, în 1857, fetele cu vârsta cuprinsă între 11–13 ani puteau frecventa cursuri la: trei școli normale – cea aparținând gimnaziului mare evanghelic-protestant¹⁵ (cinci clase cu 270 de eleve¹⁶), cea de la subgimnaziul greco-neunit/românesc¹⁷ (două clase cu 37 eleve¹⁸, număr care s-a dublat opt ani mai târziu¹⁹), cea de la gimnaziul romano-catolic²⁰ (două clase

11 *Ibidem*, nr. 62 din 6 septembrie/25 august 1874.

12 Pavalache 2005, p. 152.

13 *Ibidem*, p. 290.

14 *Ibidem*, p. 307.

15 Astăzi, Colegiul Național „Johannes Honterus”.

16 GT, nr. 58 din 25 iulie 1857.

17 Astăzi, Colegiul Național „Andrei Șaguna”.

18 GT, nr. 55 din 13 iulie 1857.

19 *Ibidem*, nr. 52 din 15/3 iulie 1865.

20 Astăzi, Colegiul Național „Áprily Lajos”.

împărțite în patru despărțăminte, adică două clase sub câte o profesoară²¹, cu 110 eleve²², dintre care doar două române) – și la Institutul Vautier.²³

La școlile centrale române gr.-or. din Brașov, clasa de fete s-a înființat în 1855, avându-l ca învățător pe Nicolae Iosif²⁴. Treptat, la școala primară de fete, numărul elevelor va crește: în 1859 funcționau două clase²⁵, în 1860 trei clase²⁶, în 1861 erau 50 de eleve în patru clase²⁷, în 1878 cinci clase²⁸, iar în 1881 studiau 174 de eleve²⁹.

Din *Gazeta Transilvaniei* nr. 47 din 15 iunie 1857 aflăm un clasament al celor mai căutate școli de fete, pe primul loc situându-se cea evanghelică – „școala cea mai mare de fete”³⁰, urmată de cea catolică și Institutul Vautier.

Nevoia de școli de fete în mai multe părți ale Brașovului era evidențiată în *Gazeta Transilvaniei* nr. 58 din 25 iulie 1857, subliniindu-se totodată necesitatea unei instrucții de patru clase normale și a unei clase complementare de doi ani, care să asigure în viitor femeilor măritate o cultură armonioasă cu cea a soților – *În ce armonie va sta peste 10-15 ani cultura femeilor măritate care nu învățaseră nimic, cu acea cultură a bărbaților care au trecut prin mai multe școli înalte ...?*

Din cauza școlilor românești insuficiente, George Barițiu trăgea un semnal de alarmă, identificând pericolul deznăționalizării în viitor dacă fetele române vor continua să fi educate în școli străine.³¹

Prima și cea mai importantă inițiativă privată brașoveană, care și-a asumat rolul în promovarea alfabetizării și educației feminine, a fost *Pensionatul de fete al domnișoarei Enrietta de Votier*, ce primea în 1853 *aprobarea mai înaltă*³². Acesta s-a dovedit a fi, în scurt timp, *o adevărată norocire și câștig neprețuit pentru o mulțime de familii din loc, din ținut și din vecina secuime*.³³ Institutul Vautier funcționa pe strada Vămii nr. 11, unde asigura în 1858 instruirea, cu profesori de la școlile publice locale, pentru 50 de eleve cu vârsta cuprinsă între 6 și 17 ani. Taxa școlară anuală era în valoare de 300 florini.³⁴

21 GT, nr. 57 din 20 iulie 1857.

22 *Ibidem*, nr. 58 din 25 iulie 1857.

23 *Ibidem*, nr. 47 din 15 iunie 1857.

24 Bârseanu 1902, p. 108.

25 GT, nr. 50 din 2 iulie 1859.

26 *Ibidem*, nr. 22 din 25 mai 1860.

27 *Ibidem*, nr. 51 din 24 iunie 1861.

28 *Ibidem*, nr. 47 din 27/15 iunie 1878.

29 *Ibidem*, nr. 78 din 11/23 iulie 1881.

30 *Ibidem*, nr. 57 din 20 iulie 1857.

31 *Ibidem*, nr. 45 din 21/9 iunie 1865.

32 *Ibidem*, nr. 18 din 2 martie 1858.

33 *Ibidem*, nr. 57 din 20 iulie 1857.

34 *Ibidem*, nr. 18 din 2 martie 1858.

Pensionul devenea institut public prin actul 9011 din 16 aprilie 1879.³⁵ Trei ani mai târziu, în al 27-lea an al existenței sale, institutul anunța înființarea clasei a VI-a.³⁶ Renumele acestui institut depășea granițele Imperiului, cele mai multe eleve fiind din România.³⁷

Următoarea inițiativă civică în privința educației fetelor a venit din partea comunității românești, prin intermediul Reuniunii Femeilor Române (în continuare, R.F.R.), care înființa în 1855 o *școală de lucru* pentru fete, cu 13 eleve, în care cunoștințele practice erau complementare celor de cultură generală.³⁸

Prezența constantă a activității R.F.R. în paginile Gazetei s-a datorat familiei Mureșianu, care a avut o contribuție majoră în istoria asociației. Iacob Mureșianu a fost promotorul înființării reuniunii, îndeplinind de-a lungul timpului diverse funcții: secretar, actuar și membru supleant. Prima membră fondatoare a fost soția acestuia, Sevastia Mureșianu, iar prima președintă a fost soacra sa, Maria Păuna Nicolau.³⁹

Anunțurile privind adunările generale ale asociației ne oferă informații despre numărul elevelor și despre subvenția primită de către școala brașoveană (la început, 200 de florini pe an⁴⁰, apoi, 400 de florini pe an⁴¹, iar din 1871, 500 de florini pe an⁴²).

Planul școlii de lucru de la Brașov era trimis spre aprobare guvernului în 1855⁴³, aprobare care nu era primită nici doi ani mai târziu.⁴⁴ Cu toate acestea, școala funcționa, fiind susținută din fondurile Reuniunii. 82 de fete studiau în anul 1866 la școlile subvenționate de R.F.R. din Brașov, Sibiu și Blaj.⁴⁵ Un an mai târziu, aflăm că la Brașov erau 20 de eleve, la Sibiu 23, iar la Blaj 62.⁴⁶

Această școală a fost un succes în epocă, Brașovul devenind o pepinieră de neveste perfecte pentru tinerii din România, mai ales, fapt consemnat în paginile *Gazetei Transilvaniei* nr. 85 din 25 iulie/6 august 1882 – *Junii din România și Ardeal din clasa de mijloc care voiesc să-și ia consoartă cu credință, morală, modestă, cu sfială și bună econoamă, în Brașov o căutau. De la anul 1851 și până astăzi, 140 de fete s-au măritat după juri români din România și 24 după juri din Ardeal.*

O altă inițiativă privată era înregistrată în 1870, când Emilia Humpel (fiica lui Ioan Maiorescu și sora lui Titu Maiorescu) înființa un nou institut, ce a funcționat timp de

35 *Ibidem*, nr. 41 din 24 mai/5 iunie 1879.

36 *Ibidem*, nr. 76 din 7/19 iulie 1881.

37 *Ibidem*, nr. 75 din 1/13 iulie 1883.

38 Pavalache 2005, p. 331.

39 Barna 2023, pp. 181–187.

40 GT, nr. 82 din 8 octombrie 1855.

41 *Ibidem*, nr. 91 din 29/17 noiembrie 1865.

42 *Ibidem*, nr. 89 din 29/17 noiembrie 1871.

43 *Ibidem*, nr. 82 din 21/9 octombrie 1855.

44 *Ibidem*, nr. 37 din 11 mai 1857.

45 *Ibidem*, nr. 90 din 28/16 noiembrie 1866.

46 *Ibidem*, nr. 89 din 27/15 noiembrie 1867.

doi ani la Braşov. Institutul de educație și instrucție pentru fete din Braşov și-a desfășurat activitatea, la început, pe strada Vămii nr. 5, apoi, în Târgul Cailor nr. 30. Limba română era limba de predare. Institutul era organizat în trei despărțăminte: o clasă pregătitoare, patru clase, și, pentru o instrucție mai înaltă, două clase.⁴⁷ În toamna anului 1872, familia Humpel decidea mutarea la Iași unde fonda Pensionatul Normal de Domnișoare, ce a funcționat acolo până în anul 1901.

Oferta educațională brașoveană în 1871 era mai numeroasă comparativ cu jumătatea secolului: comunitatea evanghelică avea o școală de fete (cu cinci clase și șase docenți) și o școală de lucru condusă de o femeie, comunitatea romano-catolică avea o școală de fete (cu trei clase și trei docente), iar comunitatea românească avea o școală de fete (cu patru clase, patru docenți, o docentă în lucruri de mână și un catehet). Tabloul era întregit de cele două institute private – Vautier și Humpel.⁴⁸

Comunitatea evanghelică, care făcuse pionieratul în sfera educațională feminină, construia între anii 1873–1876 clădirea Școlii evanghelice de fete (astăzi, Facultatea de Silvicultură și exploatare forestiere din cadrul Universității Transilvania Braşov). Școala avea patru clase elementare, patru clase superioare, trei cursuri superioare pentru aritmetică comercială și contabilitate, pentru croitul de haine și rufe, pentru creșterea de învățătoare în grădinițele de copii.⁴⁹

Informații despre prima școală maghiară de stat pentru fete, înființată în 1875,⁵⁰ și despre *Școala publică de fete* cu predare în limba maghiară, înființată în 1881⁵¹, nu apar în ziarul românesc.

Cursurile la școlile de fete se încheiau cu examene de absolvire semestriale, susținute în lunile ianuarie și iulie. Fiind publice, acestea se anunțau în ziarele locale, care, urmărind îndeaproape desfășurarea lor, anunțau și rezultatele. Astfel, la examenele încheiate în 29 iulie 1857, aflăm că premiul I la școala evanghelică a fost obținut de o săsoaică, iar la școala catolică, de către o româncă.⁵² La Institutul Vautier, examenul se dădea din toate științele și artele studiate⁵³, dura șase zile și se încheia cu o *producțiune teatrală*⁵⁴.

Programele școlare publicate în cadrul anunțurilor publicitare completau tabloul educațional, oferind informații suplimentare despre conținutul cursurilor, obiectivele de învățare și competențele vizate. Acestea contribuiau la o mai bună înțelegere a ofertelor educaționale și facilitau orientarea părinților în alegerea celor mai potrivite opțiuni de studiu.

47 *Ibidem*, nr. 54 din 27/15 iunie 1870.

48 *Ibidem*, nr. 16 din 8 martie/24 februarie 1871.

49 Pavalache 2005, p. 356.

50 *Ibidem*.

51 *Ibidem*, p. 366

52 GT, nr. 58 din 25 iulie 1857.

53 *Ibidem*, nr. 45 din 14 iunie 1858.

54 *Ibidem*, nr. 75 din 1/13 iulie 1883.

La școala evanghelică și școala romano-catolică, programa, la 1857, consta în: *religia sau catehismul după confesiunea fiecăreia, aritmetica pe tablă până la regula societății și regula de trei inclusiv, iar din cap rezolvarea de exemple sau probleme practice destul de încurcate, sintaxa limbii, stilistica sau compuneri felurite trebuincioase în viața socială sau civilă, deprinderi practice ale minții sau adică un fel de logică practică, geografie generală*. În plus, la evanghelici se mai învăța: *istoria generală din toate patru perioadele (preistorie, antică, medie și modernă); cântări atât bisericesti, cât și lumesti, însă numai istorice și clasice, iar la catolici se învăța unele biografii ale bărbaților mari din istoria austriacă și limba franceză ca studiu extraordinar cu trei ore pe săptămână*.⁵⁵

Institutul Vautier avea ca obiecte de învățatură: *limba germană, citit și literatură, istoria naturală, geografia, istoria, aritmetica, caligrafia, limba franceză, cântul muzical, lucru femeiesc, limba ungurească și română, învățătura religioasă, iar ca obiecte neobligate: desen, dans, înot, gimnastica, alte limbi în afară de germană și franceză, muzica instrumentală*.⁵⁶ Douăzeci de ani mai târziu, programa institutului avea ca limbi obligatorii – germană, franceză, română, maghiară, iar ca științe – religie, istorie, geografie, fizică, istoria naturală, aritmetică, caligrafie, lucrul de mână, și materii facultative – pian, muzică vocală, desen, joc, gimnastică, natație, limbile engleză și italiană.⁵⁷ În 1881, materiile obligatorii erau: religia, limbile germană, franceză, română, maghiară, istoria universală, istoria română, geografia, fizica, istoria naturală, aritmetica, caligrafia, iar ca materii facultative se propuneau: limbile italiană, engleză, greacă, pian, muzica vocală, desen, dans, gimnastica, înot, precum și lucru de mână – croire după măsură.⁵⁸

Institutul de educație și instrucție pentru fete în Brașov, condus de Emilia Humpel, propunea următoarea programă: pentru clasa pregătitoare (unu sau doi ani în funcție de vârstă) – *scrierea și citirea combinate, socoteala (cele patru operațiuni cu numere de la 1 la 100), muzică, lucru de mână*, iar cu permisiunea părinților, gimnastică; pentru cele patru clase de câte un an – religia, gramatica limbilor română, germană, maghiară, franceză, în plus italiană și engleză (la cerere), aritmetica, geografia, istoria universală, istoria naturală, fizica, chimia, muzică, desen, lucru de mână, iar cu permisiunea părinților, gimnastică și înot; pentru o instrucție mai înaltă (două clase de câte un an) – istoria universală cu accent pe istoria culturii, istoria literaturii, psihologie, estetică, mitologie, pedagogie, gramatica limbilor română, germană, maghiară, franceză, în plus – limbile italiană și engleză (la cerere), muzică, desen, lucru de mână.⁵⁹

Programa școlii primare de fete de la școlile centrale române gr.-or. din Brașov o aflăm din *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov* și consta în: religie, limbile română,

55 *Ibidem*, nr. 58 din 25 iulie 1857.

56 *Ibidem*, nr. 18 din 2 martie 1858.

57 *Ibidem*, nr. 41 din 24 mai/5 iunie 1879.

58 *Ibidem*, nr. 97 din 27 august/8 septembrie 1881.

59 *Ibidem*, nr. 54 din 27/15 iunie 1870.

maghiară, germană, franceză, geografie și istorie, aritmetică, istorie naturală și fizică, desen, cântări și lucru de mână.⁶⁰

Planul de organizare a școlii de lucru a R.F.R., redactat de Jacob Mureșianu și înaintat Eforiei Școalelor centrale române gr.-or. din Brașov, care s-a păstrat în Arhiva Mureșenilor, ne dezvăluie *obiectele de învățatură pentru o econoamă de casă bună*, și anume: împletitură, tivitură, cusătură, cârpeală, torsură, spălarea veșmintelor, călcarea lor, bucătăria, croirea și coaserea veșmintelor trebuincioase pentru casă, deprinderea în cultura legumelor încât bate aceasta în *bucătărie, curățenia în casă, împletitura de pălării sau corfițe etc.*, religia, un curs de învățatură și cenzură.⁶¹

Deși nu apar consemnate în paginile Gazetei, consider că este utilă consemnarea ultimei două și necesară, totodată, pentru întregirea tabloului educațional.

Oportunități suplimentare de formare contribuiau la dezvoltarea abilităților artistice și practice ale fetelor și completau peisajul educațional al perioadei. Diverse cursuri menite să răspundă nevoilor și intereselor publicului local erau promovate prin intermediul anunțurilor publicitare apărute în *Gazeta Transilvaniei*.

- Școala publică de joc de saloane a Mariei Volf, din strada Șcheilor nr. 101, se adresa copiilor până în 12 ani (taxa era de 8 florini/curs/trei luni); de asemenea, se ofereau și lecții de limba franceză⁶².
- Școala Privată Comercială a lui A. Palme, din strada Spitalului nr. 438, oferea cursuri de duminică *numai pentru dame și domnișoare care vor să se ocupe cu negustoria* (12 florini/ curs)⁶³.
- Școala de ștrincănit, în Târgul Boilor nr. 329, desfășura și instrucție în limba franceză și germană pentru începătoare⁶⁴.
- Școala gimnastică privată era susținută de o societate de membri locali⁶⁵.
- Pensionatul pentru lucruri de mână a madamei Bidu, croitoreasă, în casa protopopului Petric, în Prund (1 florin/lună pentru începătoarele înscrise la cursul de cusut albituri, 2 florini/lună pentru cursul de modistă, 3 florini/lună pentru cursul de cusut la mașină și 6 florini/lună pentru cursul de croire de rochii)⁶⁶.
- Charlotte Jekelius oferea instrucțiune muzicală solidă pentru 6 florini/lună⁶⁷.
- Școala de desen pentru fete a Carlottei Jakab, din Valea Lată nr. 51⁶⁸.

60 Bârseanu 1909, p. 205.

61 MCM, AM, FM, 5/1, 9080.

62 GT, nr. 38 din 15 mai 1857.

63 *Ibidem*, nr. 46 din 22/10 iunie 1864.

64 *Ibidem*, nr. 77 din 1/13 octombrie 1867.

65 *Ibidem*, nr. 16 din 8 martie/24 februarie 1871.

66 *Ibidem*, nr. 33 din 17/5 mai 1874.

67 *Ibidem*, nr. 15 din 8 martie/24 februarie 1877.

68 *Ibidem*, nr. 82 din 14/26 octombrie 1879.

- Lecții de croit haine „după arta pariziană” oferea Evelina Króós, în strada Funarilor nr. 254⁶⁹.

Reflectarea în *Gazeta Transilvaniei* a problematicei învățământului destinat fetelor aduce în discuție o serie distinctă de aspecte, evidențiate prin diverse articole în care autorii insistă asupra superiorității intelectuale masculine.

Prima chestiune adusă în discuție a fost oportunitatea școlarizării fetițelor. Într-un articol apărut în luna noiembrie a anului 1855, un autor anonim amintea că, în anii 1830-1840, în clasele de frunte din mai multe țări europene a pătruns ideea că și sexul femeiesc are nevoie de instruire. După consultarea unor pedagogi renumiți, s-a concluzionat că școala este necesară doar pentru fetițele care provin din familii cu mame *păcătoase sau niște proaste ori leneșe*⁷⁰ și doar pentru a învăța cele *trebuincioase ca să ții casa și familia, care este fundamentul societății omenești*⁷¹.

Autorul atrăgea atenția și asupra institutelor/pensioanelor, care asigurau o *creștere de bon ton*, adică instruiiau fetele să cunoască două limbi străine, cu prețul uitării limbii materne, să danseze, să fie cochete, neglijind, în schimb, îndeletniciri ca: spălarea cărnii pentru gătit sau prepararea unei supe, rostirea rugăciunilor, coaserea nasturilor ș.a.m.d.⁷²

O altă chestiune discutată era cea a nivelului maxim de educație permis fetelor. Necesitatea înființării unei școli superioare de fete în Transilvania era subliniată în paginile *Gazetei*, argumentând că progresul societății moderne era influențat și de educația femeilor.⁷³

În primii ani ai deceniului al optulea, datele statistice despre învățământul școlar feminin de la Brașov sunt tot mai rare. Apăreau acum, însă, o serie de articole în care *chestiunea femeilor* educate devenea un subiect delicat.

Correspondentul *Olteanul*, în *Gazeta Transilvaniei* nr. 89 din 3/15 august 1883, accentua necesitatea unui institut de calificare pentru creșterea femeii române în lucruri casnice. Acesta urma să fie destinat țăranșilor române care se căsătoreau cu cărturari români, obișnuiți *ca cel puțin o dată pe zi să mănânce o friptură bună și să fie servit corespunzător poziției*. Sublinia că neîndeplinirea acestui deziderat a condus la nemulțumire și la dezgustul acestora de a se mai căsători vreodată. Situația alarmantă trebuia corectată urgent prin instruirea corectă a fetelor, conchidea autorul articolului.

Emanciparea femeilor educate era privită cu îngrijorare și dezaprobare, deopotrivă, în câteva articole apărute în anul 1885, la rubrica *Foileton*. Astfel în *Gazeta Transilvaniei* nr. 17 din 22 ianuarie/3 februarie 1885 citim un articol cu un început promițător: *chestiunea femeilor a devenit în multe state o chestiune celebră socială, dar în același timp și*

69 *Ibidem*, nr. 63 din 1/13 iunie 1883.

70 *Ibidem*, nr. 92 din 16 noiembrie 1855.

71 *Ibidem*, nr. 93 din 19 noiembrie 1855.

72 *Ibidem*, nr. 94 din 23 noiembrie 1855.

73 *Ibidem*, nr. 85 din 25 iulie/6 august 1882.

politică [...] și noi românii să ne apucăm serios de muncă și să ridicăm femeia din starea cea inferioară în care se află [...]. Autorul continuă în același ton optimist: Rezolvarea chestiunii femeilor nu trebuie căutată în emanciparea femeii, ci în cultivarea capacității ei [...] de a-și câștiga pâinea cea de toate zilele prin propria muncă. Finalul articolului însă oglindea mentalitatea epocii, și anume definirea identității feminine prin raportarea la familie: *femeile prin munca lor să nu caute să facă concurență bărbaților... în casă trebuie să căutăm femeia [...] casa e lumea femeii*. Indiferent de studiile absolvite și de capacitățile intelectuale avute, *casa* cerea de la femeie: administrarea bucătăriei și economiei, activitate educativă *pentru că ea este cea dintâi care se joacă cu copiii și îi instruieste*, cunoștințe de afaceri și însușiri comerciale, *prestațiuni industriale: femeia este născută croitoreasă și împodobitoare de casei*.

Articolul din *Gazeta Transilvaniei* nr. 183 din 18/30 august 1885 întărea poziționarea bărbaților vizavi de subiectul educațional: *noi nu suntem nicidecum de ideea ca fetele să nu învețe, din contră, însă să-și însușească cunoștințe care cad mai mult în sfera lor de activitate... În prima fază femeia modernă se emancipează de bărbat, în a doua îi face concurență pe teren economic și științific, deși experiența a dovedit că în cercul de activitate al bărbatului femeia nu-i poate face concurență (și viceversa), căci îi lipsește durabilitatea în lucrare. Emanciparea a trecut peste barierele stabilite de natură pentru sexul femeiesc și urmările ei pot fi numai periculoase pentru societatea omenească! Femeia trebuia să fie soție credincioasă bărbatului, mamă conștiincioasă și o harnică econoamă [...]. Și încheia: Noi din fericire trăim încă într-o societate patriarhală – o concluzie atât de actuală!*

Educația destinată fetelor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost concepută, în mare parte, ca un demers formativ orientat către sfera domestică.

Concluzia care se conturează este că aspirațiile ambelor categorii implicate în procesul educațional au rămas nefinalizate. Bărbații au aspirat la parteneri educate, însă, odată cu împlinirea acestui ideal, au resimțit un sentiment de abandon și de amenințare. La rândul lor, femeile au urmărit să demonstreze capacitatea de a dobândi cunoștințe și de a exercita profesii în condiții similare cu cele ale bărbaților.

În cele din urmă, procesul de emancipare a condus la asumarea de către femei a unei duble funcții sociale: pe de o parte, rolul de furnizor de venituri și resurse, asociat tradițional sferei masculine; pe de altă parte, rolul de soție, mamă și administrator al gospodăriei, specific modelului feminin.

Bibliografie

MCM, AM, FM, 5/1, 9080, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, Dosar 5/1, nr. inv. doc. 9080.

Barna 2023 Marinela Loredana Barna, „Mureșencele și Reuniunea Femeilor Române – prima societate românească de femei din provinciile românești”, în *Femei celebre ale României*, II, Vaslui, 2023, pp. 181–187.

- Băltescu 1969 Mircea Băltescu, „Dr. Aurel Mureșianu și Gazeta Transilvaniei”, în *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov: Tiparul Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969, pp. 115–160.
- Bârseanu 1902 Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov: Tipografia Ciurcu & Comp., 1902.
- Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1850–1885 – colecție digitizată.
- Gherman 1969 Mircea Gherman, „Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la Gazeta Transilvaniei (1838-1877)”, în *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov: Tiparul Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969, pp. 75–89.
- Netea 1969 Vasile Netea, „Primii colaboratori ai foilor de la Brașov”, în *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov: Tiparul Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969, pp. 9–65.
- Pavalache 2005 Dan Pavalache, *Cronică de Brașov*, Brașov: Editura Haco International, 2005.